

10-1-2015

การนำเสนอแนวทางในการพัฒนาคุณลักษณะธรรมาภิบาลของผู้ประกอบการ วิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมสำหรับนิสิตนักศึกษาระดับปริญญาตรี

วราวัช ตันติวารวงศ์

ชินธ์ศักดิ์ พลสารัมย์

ศรเนตร อารีโสมภพไชย

Follow this and additional works at: <https://digital.car.chula.ac.th/educujournal>

Part of the Education Commons

Recommended Citation

ตันติวารวงศ์, วราวัช; พลสารัมย์, ชินธ์ศักดิ์; and อารีโสมภพไชย, ศรเนตร (2015) "การนำเสนอแนวทางในการพัฒนาคุณลักษณะ
ธรรมาภิบาลของผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมสำหรับนิสิตนักศึกษาระดับปริญญาตรี," *Journal of Education
Studies*: Vol. 43: Iss. 4, Article 5.

Available at: <https://digital.car.chula.ac.th/educujournal/vol43/iss4/5>

This Article is brought to you for free and open access by Chula Digital Collections. It has been accepted for inclusion in Journal of Education Studies by an authorized editor of Chula Digital Collections. For more information, please contact ChulaDC@car.chula.ac.th.

การนำเสนอแนวทางในการพัฒนาคุณลักษณะธรรมาภิบาล ของผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมสำหรับนิสิต นักศึกษาระดับปริญญาตรี

The Proposed Guideline of Corporate Governance Characteristic Development of Small and Medium Entrepreneur for Undergraduate Students

วราวัช ดันติวรวงศ์ และคณะ

บทคัดย่อ

งานวิจัยฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) ศึกษาสภาพปัจจุบันในการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม ธรรมาภิบาลให้กับนิสิตนักศึกษาระดับปริญญาตรีในมหาวิทยาลัย (2) ศึกษาสภาพปัจจุบันของผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมที่เกี่ยวข้องกับแนวปฏิบัติในเรื่องคุณลักษณะธรรมาภิบาล (3) เปรียบเทียบเรื่องการตระหนักและการรับรู้ในเรื่องแนวปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับคุณลักษณะธรรมาภิบาลระหว่างนิสิตนักศึกษาและผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม (4) นำเสนอแนวทางในการพัฒนาคุณลักษณะธรรมาภิบาลของผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมสำหรับนิสิตนักศึกษาระดับปริญญาตรีตั้งแต่ชั้นปีที่ 3 เป็นต้นไป เก็บข้อมูลโดยใช้แบบสัมภาษณ์และแบบสอบถามกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมที่ได้รับรางวัลธรรมาภิบาลดีเด่นแห่งปี ระหว่าง พ.ศ. 2551-2557 และผู้บริหารของหน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่มีบทบาทในการส่งเสริมแนวปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับธรรมาภิบาลให้แก่วิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมรวมจำนวน 10 คน วิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า แนวทางในการพัฒนานิสิตนักศึกษาให้มีคุณลักษณะธรรมาภิบาลของผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมควรได้รับการถ่ายทอดแนวปฏิบัติจากผู้ประกอบการวิสาหกิจที่ได้รับรางวัลธรรมาภิบาลดีเด่นแห่งปีในฐานะผู้ประกอบการต้นแบบที่มีประสบการณ์จริงฝังลึกอยู่ในตัวบุคคลและมีแนวปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมเพื่อให้นิสิตนักศึกษาในบทบาทของเจ้าของกิจการสามารถปรับเปลี่ยนทัศนคติที่สมดุลระหว่างการแสวงหาผลกำไรทางธุรกิจและความรับผิดชอบต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในสังคมโดยผู้ประกอบการต้นแบบต้องมีความพร้อมที่จะถ่ายทอดประสบการณ์และสร้างสัมพันธภาพอย่างตื่นตัวกับนิสิตนักศึกษาผ่านกิจกรรมเสริมการเรียนรู้นอกเหนือหลักสูตรในสถานประกอบการจริง โดยเน้นแนวปฏิบัติที่ดีต่อ (1) พนักงาน (2) ผู้บริโภคหรือลูกค้าและคู่ค้าและ (3) สังคมและสิ่งแวดล้อม ที่ล้วนสัมพันธ์กับหลักธรรมาภิบาล 6 ประการคือ (1) หลักความรับผิดชอบต่อตรวจสอบได้ (2) หลักคุณธรรม (3) หลักการมีส่วนร่วม (4) หลักนิติธรรม (5) หลักความคุ้มค่าและ (6) หลักความโปร่งใส

คำสำคัญ: การพัฒนาคุณลักษณะธรรมาภิบาล / ผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม

Abstract

The purposes of this research are: (1) to study the current status of developing ethics and corporate governance for undergraduate students in university; (2) to study the current trends related to best practices of corporate governance and characteristic development of small and medium entrepreneurships; (3) to compare the awareness and recognition of corporate governance characteristics of small and medium sized entrepreneurs between students and entrepreneurs; (4) to propose a guideline of corporate governance characteristic development of small and medium entrepreneurships for undergraduate students from 3rd year and beyond. Data collection methods consisted of interview forms and questionnaires. The representative samples are 10 of small and medium sized entrepreneurs who won the recipients of “The Outstanding Corporate Governance for Small and Medium Entrepreneur (SME) of the Year Award” between 2008-2014 and executives working in either the public or private sector who are responsible for promoting corporate governance characteristics to small and medium entrepreneurs. Data are analyzed by descriptive statistics including frequency, percentage, mean and standard deviation and content analysis.

The research found that the guidelines of corporate governance characteristic development of small and medium entrepreneur for undergraduate students should be directly taught from small and medium entrepreneurs who received the best of corporate governance entrepreneur for SME of the year award as the role model because these entrepreneurs have tacit experience and real practice that can motivate students to balance their attitude between the profitability and good corporate governance to its stakeholders. Also, these role-modeled entrepreneurs must show their willingness to share best practices and interact with students actively via the non-curriculum activity at the entrepreneurs' factories or offices by using good practice toward: (1) employees (2) consumers or suppliers and (3) social and environment, which are related to the fundamentals of the six corporate governance theories of: (1) accountability, (2) ethics, (3) participation, (4) rules of law, (5) value for money and (6) transparency.

KEYWORDS: THE PROPOSED GUIDELINE OF CORPORATE GOVERNANCE CHARACTERISTIC DEVELOPMENT / SMALL AND MEDIUM ENTREPRENEUR FOR UNDERGRADUATE STUDENTS

บทนำ

การพัฒนาคุณลักษณะธรรมาภิบาลของผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมมีความสำคัญสำหรับนิสิตนักศึกษาในปัจจุบัน เนื่องจากนิสิตนักศึกษาจำนวนมากมีเป้าหมายอยากเป็นผู้ประกอบการหลังจากที่จบการศึกษา จากร่วมหาวิทยาลัยเพราะการเปลี่ยนแปลงบริบททางเศรษฐกิจและสังคมยุคโลกาภิวัตน์ที่เอื้อประโยชน์ในการทำธุรกิจได้ง่ายขึ้น อย่างไรก็ตาม สภาพความเป็นจริงของการละเลยในเรื่องคุณลักษณะธรรมาภิบาลของผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมไทยที่เกิดขึ้นในสังคม อาทิ ตัวเลขร้องเรียนจากผู้บริโภคในระบบคุ้มครองผู้บริโภคแบบเบ็ดเสร็จปีงบประมาณ พ.ศ. 2551 ถึง พ.ศ. 2555 โดยสำนักคณะกรรมการคุ้มครองผู้บริโภค พบว่า ตัวเลขที่ได้รับการร้องเรียนจากผู้บริโภคสูงขึ้นในแต่ละปี จากจำนวน 6,368 รายในปี พ.ศ. 2552 จำนวน 7,204 รายในปี พ.ศ. 2553 จำนวน 8,547 รายในปี พ.ศ. 2554 และจำนวน 9,221 รายในปี พ.ศ. 2555 (สำนักงานคณะกรรมการคุ้มครองผู้บริโภค, 2555) สอดคล้องกับผลสำรวจดัชนีสถานการณ์ คอรัปชั่นไทยโดยมหาวิทยาลัยหอการค้าไทยพบว่า ผู้ประกอบการที่ทำธุรกิจกับภาครัฐจะต้องจ่ายเงินใต้โต๊ะให้แก่ข้าราชการและนักการเมืองที่ทุจริตเพื่อให้ได้สัญญาถึงร้อยละ 78 โดยสัดส่วนที่จ่ายสูงร้อยละ 25-35 เพิ่มขึ้นสูงถึงร้อยละ 51 (โพลสตูดี้, 27 กรกฎาคม 2556)

การสร้างการรับรู้เพื่อให้นิสิตนักศึกษาได้ตระหนักถึงความสำคัญในเรื่องดังกล่าวเป็นสิ่งทั้งภาครัฐและภาคเอกชนต่างให้ความสำคัญ โดยเฉพาะสถาบันอุดมศึกษาซึ่งเป็นกลไกหลักในการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม ธรรมาภิบาลให้

แก่นิสิตนักศึกษาเพื่อให้นิสิตนักศึกษาเป็นคนดีของสังคม ซึ่งหลักการดังกล่าวเป็นแก่นสารที่อยู่คู่กับการศึกษาไทยมาตั้งแต่อดีตกาล (วราภรณ์ เตชะสุวรรณ, 2554) ดังนั้น สถาบันอุดมศึกษาจึงได้มีการถ่ายทอดแนวคิดและหลักปฏิบัติเชิงคุณธรรม จริยธรรม ธรรมาภิบาล โดยสอดแทรกเรื่องดังกล่าวไว้ในเนื้อหาวิชาผ่านการเรียนการสอน งานวิจัย รวมทั้งกิจกรรมต่างๆ ที่อยู่ภายใต้กิจการนิสิตนักศึกษา โดยมีหน่วยงานสามประสานที่เกี่ยวข้องเป็นผู้รับผิดชอบ ได้แก่ งานวิชาการ งานกิจการนักศึกษา และงานวิจัย (วัลลภา เทพหัสดิน ณ อยุธยา, 2538) อีกทั้งกลไกการสนับสนุนและการพัฒนาศักยภาพของนิสิตนักศึกษาโดยสำนักงานคณะกรรมการอุดมศึกษาแห่งชาติโดยเน้นให้บัณฑิตไทยมีจิตสำนึกในเรื่องคุณธรรม จริยธรรมและธรรมาภิบาล ภายใต้โครงการ “บัณฑิตไทยไม่โกง” หรือการกำหนดให้เรื่องธรรมาภิบาลสำหรับวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมเป็นหนึ่งในโมดูลในหลักสูตรอบรมของโครงการ “ศูนย์บ่มเพาะธุรกิจ” โดยโครงการหน่วยบ่มเพาะธุรกิจในสถาบันอุดมศึกษา (University Business Incubator: UBIs) ซึ่งจัดทำขึ้นเพื่อมุ่งเสริมสมรรถนะในการประกอบธุรกิจของผู้ประกอบการรายใหม่ และยกระดับและพัฒนาขีดความสามารถของภาคธุรกิจของประเทศโดยให้การสนับสนุนในการให้คำปรึกษาเชิงธุรกิจทั้งด้านเทคนิคและการจัดการให้แก่นิสิตนักศึกษาทำหน้าที่เป็นศูนย์ประสานงานจัดหาผู้เชี่ยวชาญธุรกิจและพัฒนาเทคโนโลยีให้องค์ความรู้ เพื่อพัฒนานิสิตนักศึกษาให้เป็นผู้ประกอบการธุรกิจให้มีนวัตกรรมมีความคิดสร้างสรรค์ ซึ่งล้วนสอดคล้องกับเป้าหมายในการพัฒนานิสิตนักศึกษาตามแนวคิดทฤษฎีการพัฒนา นิสิตนักศึกษาของชิคเคอริงและไรเซอร์ (Chickering & Reisser)

ในเรื่งการพัฒนาคณคัธรรม (Developing Integrity) ซึ่เงันจุดมุงหมายสูงสุดเพื่อให้นิสิตนักศีกษาได้ตระหนักถึงคณคัธรรมจริยธรรมในชีวิตประจำวัน (Chickering & Reisser, 1993)

อย่งไรก็ตม การเรียนรู้ในเรื่งคณคัธรรมจริยธรรม ธรรมภิบาล ในสถานศีกษาที่แนวปฏิบัติและองคัความรู้ถูกแยกออกจกสถานการณัจริง โดยผู้เรียนจะได้รับ การเรียนรู้และฝึกหัดที่เกียวข้องกับการแก้ปัญห การอ่านและการเขียน ซึ่เงไม่สามารถทำให้ผู้สอนและผู้เรียนแสดงกระบวนการการคิดได้อย่างชัดเจน ส่งผลให้ผู้เรียนไม่เข้าใจถึงแก่นแท้ในเรื่งแนวปฏิบัติที่เหมะสม (Collins, 2006) อีกลงบริบทของการเป็น ผู้ประกอบกรวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมในโลกของความเป็นจริงมีคณคัความเป็นพลวัตและซบซ้อน ดั้งนั้น นิสิตนักศีกษาควรได้ศีกษาแนวปฏิบัติเรื่งคณคัลักษณะธรรมภิบาลของผู้ประกอบกรวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมจกเจ้าของกิจการที่เป็นต้นแบบในการนำธรรมภิบาลมาใช้เป็นส่วนหนึ่งในการบริหารจัดการธุรกิจ มีประสภการณัตรงจกความรู้ที่ฝังลิกอยู่ในตัวบุคคล (tacit knowledge) และมีแนวปฏิบัติ (best practice) ที่เป็นรูปธรรม เพื่อให้นิสิตนักศีกษาได้เรียนรู้แนวปฏิบัติจริงจกผู้ประกอบกรวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม ส่งผลให้นิสิตนักศีกษาสอมารถเข้าถึงแนวปฏิบัติในเรื่งคณคัลักษณะธรรมภิบาลของผู้ประกอบกรวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมที่พึงประสงคัได้เป็นรูปธรรมมากขึ้น อีกลงแนวทางในการเชิญผู้ประกอบกรวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมให้มีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้สอดคล้องกับประภคณนโยบาย “2556 ปีแห่งการรวมพลังยกระดับคณคัภพการศีกษาไทย” ของ ฯพณฯ

จาดรงคั ฉายแสง ในนโยบายที่ 6 ที่ต้องการส่งเสริมให้ภคคเอกชนได้มีส่วนร่วมในการจัดและการสนับสนุนการศีกษามากขึ้น โดยการให้ ผู้ประกอบกรวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมมีส่วนร่วมในการพัฒนาคณคัลักษณะธรรมภิบาลของวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมให้กับ นิสิตนักศีกษาดลตกระบวนกร (สำนักรงานรัฐมนตรั, 2556)

วัตถุประสงค์ของงานวิจัย

1. ศีกษาสภาพปัจจุบันในการพัฒนาคณคัธรรมจริยธรรม ธรรมภิบาลให้กับ นิสิตนักศีกษาระดับปริญญาตรีในมหาวิทยาลัย
2. เพื่อศีกษาสภาพปัจจุบันของผู้ประกอบกรวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมที่เกียวข้องกับแนวปฏิบัติในเรื่งคณคัลักษณะธรรมภิบาล
3. เพื่อเปรียบเทียบเรื่งการตระหนักและการรับรู้ในเรื่งแนวปฏิบัติที่เกียวข้องกับคณคัลักษณะธรรมภิบาลระหว่าง นิสิตนักศีกษาและผู้ประกอบกรวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม
4. เพื่อนำเสนอแนวทางในการพัฒนาคณคัลักษณะธรรมภิบาลของผู้ประกอบกรวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมสำหรับ นิสิตนักศีกษาระดับปริญญาตรีตั้งแต่ชั้นปีที่ 3 เป็นต้นไป

ขอบเขตการวิจัย

1. มุงเน้นการศีกษาคณคัลักษณะธรรมภิบาลของผู้ประกอบกรวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมโดยนำเกณฑ์ในการพิจารณาจกหน่วยงานของภคัรัฐและเอกชนที่มีบทบาทในการส่งเสริมเรื่งดังกล่าว รวม 7 องค์กรคือ สถาบันพัฒนาวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม สถาบัน

ป่วย อี้งภากรณ์ สมาคมธนาคารไทย ธนาคาร
แห่งประเทศไทย สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจ
ขนาดกลางและขนาดย่อม สมาคมส่งเสริม
สถาบันกรรมการบริษัทไทย และมูลนิธิเพื่อ
สถาบันการศึกษาวิชาการจัดการแห่งประเทศไทย

2. มุ่งเน้นวิสาหกิจขนาดกลางและขนาด
ย่อมตามนิยามของกระทรวงอุตสาหกรรมที่มี
มูลค่าสินทรัพย์ถาวร (ไม่รวมที่ดิน) รวมไม่เกิน 200
ล้านบาทและการว่าจ้างแรงงานสูงสุดไม่เกิน 200
คนอีกทั้งต้องเป็นวิสาหกิจที่ได้รับการจัดตั้งใน
รูปแบบของนิติบุคคลที่อยู่ในความรับผิดชอบของ
กรมพัฒนาธุรกิจการค้า กระทรวงพาณิชย์ใน
รูปแบบของการจดทะเบียนบริษัท

3. มุ่งเน้นการพัฒนานิสิตนักศึกษาปริญญาตรี
ที่กำลังศึกษาอยู่ในชั้นปีที่ 3 ขึ้นไปของสาขาวิชา
ที่เกี่ยวข้องกับการเป็นผู้ประกอบการหรือวิสาหกิจ
ขนาดกลางและขนาดย่อมหรือเจ้าของกิจการ
เนื่องจากเป็นสาขาวิชาที่พัฒนานิสิตนักศึกษาให้
มีความพร้อมในการเป็นผู้ประกอบการมากที่สุด
อีกทั้งนิสิตนักศึกษาที่กำลังศึกษาอยู่ในชั้นปีที่ 3
ขึ้นไปผ่านการสร้างเอกลักษณ์เฉพาะตนในชั้นที่ 5
และการพัฒนาจุดมุ่งหมายในชั้นที่ 6 ซึ่งนำไปสู่
การพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมซึ่งเป็นลำดับ 7 ที่
เป็นขั้นสูงสุดในการพัฒนานิสิตนักศึกษาตาม
ทฤษฎีการพัฒนานิสิตนักศึกษาของซิคเคอร์ริง
และไรเซอร์

กรอบแนวคิดในการวิจัย

กรอบแนวคิดในงานวิจัยในครั้งนี้แสดงให้เห็นถึงแนวทางในการพัฒนาคุณลักษณะ
ธรรมาภิบาลของผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาด
กลางและขนาดย่อมให้กับนิสิตนักศึกษาที่มี
เป้าหมายในการเป็นผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาด

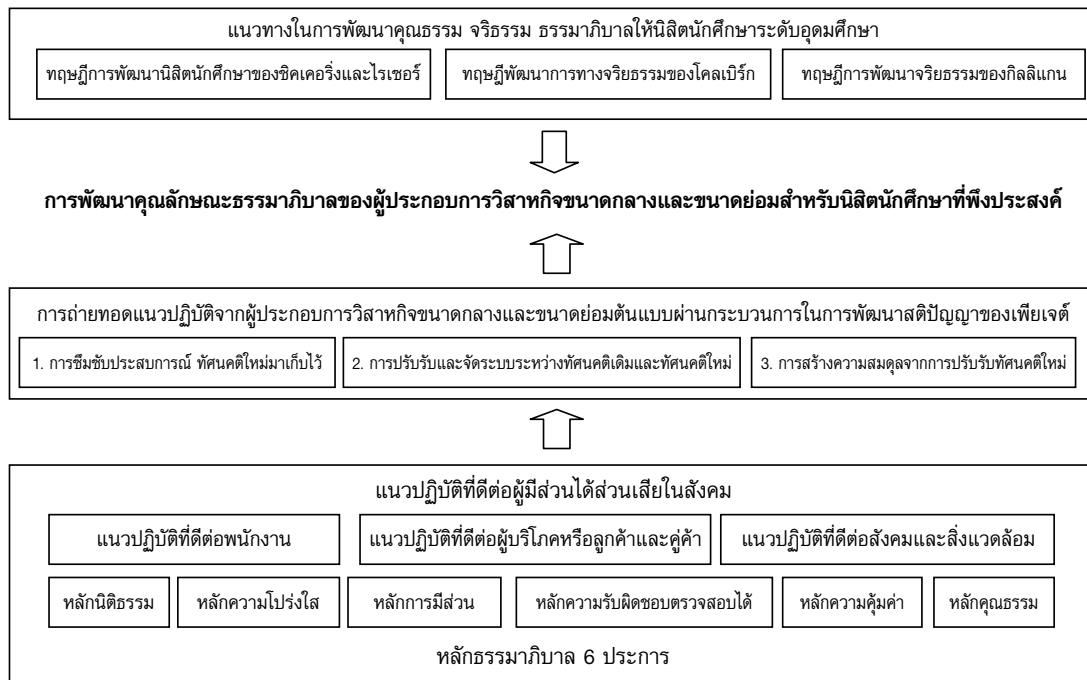
กลางและขนาดย่อมในระยะยาวซึ่งสัมพันธ์
กับแนวทางในการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม
ธรรมาภิบาลให้กับนิสิตนักศึกษาในระดับอุดม
ศึกษาผ่านแนวปฏิบัติที่ดีต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย
บนหลักธรรมาภิบาล 6 ประการจากผู้ประกอบ
การวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมที่ได้รับ
รางวัลธรรมาภิบาลสำหรับวิสาหกิจขนาดกลาง
และขนาดย่อมแห่งปี ตามแผนภาพที่ 1

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงบรรยาย
(Descriptive Research) ซึ่งมีวิธีดำเนินการวิจัย
แบ่งเป็น 4 ขั้นตอน ดังนี้

1. ศึกษาหลักการ แนวคิด ทฤษฎี และงาน
วิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม
ธรรมาภิบาลให้กับนิสิตนักศึกษาในระดับปริญญาตรี
ในมหาวิทยาลัย

2. ศึกษาสภาพปัจจุบันที่เกี่ยวข้องกับแนว
ปฏิบัติในเรื่องคุณลักษณะธรรมาภิบาลของ
ผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม
ของไทยโดยเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับ
แนวปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมจากการสัมภาษณ์
ผู้ประกอบการที่ได้รับรางวัลธรรมาภิบาลดีเด่นของ
วิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมแห่งปีจาก
สถาบันพัฒนาวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม
สถาบันป่วย อี้งภากรณ์ สมาคมธนาคารไทยและ
ธนาคารแห่งประเทศไทยระหว่างปี พ.ศ. 2551-
2557 และผู้บริหารของหน่วยงานภาครัฐและ
เอกชนที่มีบทบาทในการส่งเสริมเรื่องแนวปฏิบัติ
ที่เกี่ยวข้องกับธรรมาภิบาลให้แก่วิสาหกิจขนาด
กลางและขนาดย่อม อาทิ สถาบันพัฒนา
วิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม สถาบันไทย
พัฒนา รวมจำนวน 10 คน โดยใช้เครื่องมือวิจัย

ภาพที่ 1 แสดงกรอบแนวคิดในการพัฒนาคุณลักษณะธรรมภิบาลของผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมสำหรับนิสิตนักศึกษาผ่านแนวปฏิบัติที่ดีจากผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมต้นแบบ

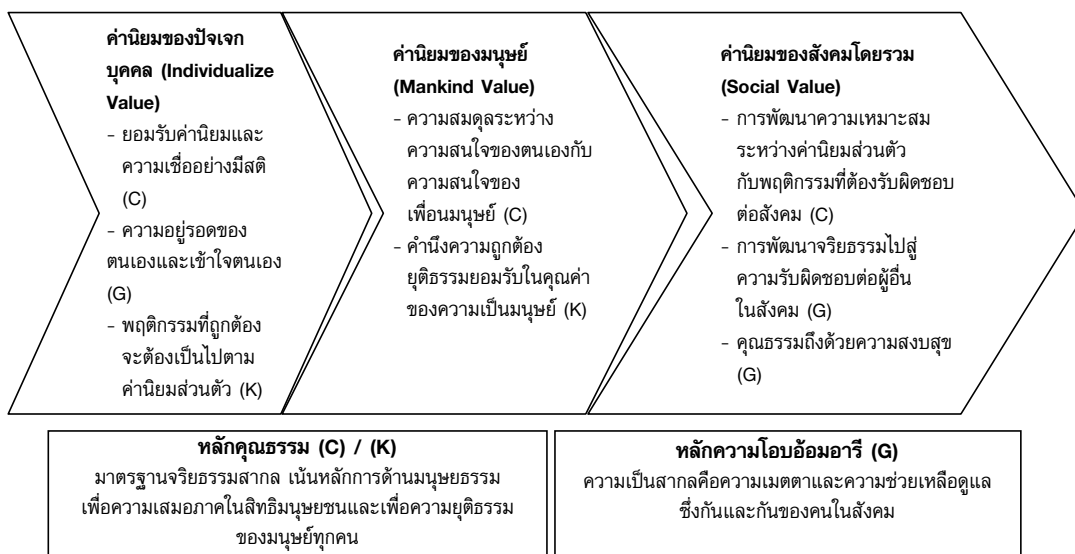
อ้างอิง: (Chickering & Reisser, 1993; Kohlberg, 1969; Gilligan, 1982, Lall & Lall อ้างถึงใน ศักดิ์ชัย ภูเจริญ, 2553, สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม, 2554; สมาคมส่งเสริมสถาบันกรรมการบริษัทไทย, 2556; สถาบันพัฒนาวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม สถาบันปวช. อิงภากรณ์ สมาคมธนาคารไทยและธนาคารแห่งประเทศไทย, 2554; มูลนิธิเพื่อสถาบันการศึกษาวิชาการจัดการแห่งประเทศไทย, 2556, สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2542)

คือแบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง

3. เปรียบเทียบการรับรู้และการตระหนักในเรื่องแนวปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับคุณลักษณะธรรมภิบาลของผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมโดยใช้เครื่องมือวิจัยคือแบบสอบถามเพื่อเปรียบเทียบการรับรู้และการตระหนักในเรื่องคุณลักษณะธรรมภิบาลของผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม

ระหว่างนิสิตนักศึกษาระดับปริญญาตรีที่กำลังศึกษาในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องกับการเป็นผู้ประกอบการ เจ้าของธุรกิจ การประกอบการ และการจัดการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม ตั้งแต่ชั้นปีที่ 3 ขึ้นไป รวมจำนวน 100 คน และผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมที่ได้รับรางวัลธรรมภิบาลดีเด่นแห่งปี ระหว่างปี พ.ศ. 2551-2557 รวมจำนวน 5 คน

การนำเสนอแนวทางในการพัฒนาคุณลักษณะธรรมาภิบาลของผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลาง และขนาดย่อมสำหรับนิสิตนักศึกษาในระดับปริญญาตรี

แผนภาพที่ 2 ความสัมพันธ์ในการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมของนิสิตนักศึกษาจากความเป็นปัจเจกบุคคลไปสู่สังคมโดยรวม

4. นำเสนอแนวทางในการพัฒนาคุณลักษณะธรรมาภิบาลของผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมให้แก่นิสิตนักศึกษาในระดับปริญญาตรีตั้งแต่ชั้นปีที่ 3 เป็นต้นไป

ผลการวิจัย

1. **ผลการศึกษาหลักการ แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม ธรรมาภิบาลให้กับนิสิตนักศึกษาในระดับปริญญาตรีในมหาวิทยาลัย** พบว่า การพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมธรรมาภิบาลของนิสิตนักศึกษาควรมีการพัฒนาตามลำดับขั้นที่เหมาะสม โดยเริ่มต้นจากสร้างค่านิยมเรื่องดังกล่าวจากตนเองเป็นหลักก่อน แล้วค่อยขยายไปสู่บุคคลอื่น และพัฒนาไปถึงระดับที่สูงที่สุดคือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในสังคม (Chickering & Reisser, 1993; Kohlberg, 1969; Gilligan, 1982) ตามแผนภาพที่ 2

จากแผนภาพที่ 2 การพัฒนานิสิตนักศึกษาให้มีคุณธรรม จริยธรรม ธรรมาภิบาล ควรเริ่มจากการสร้างค่านิยมในเรื่องดังกล่าวให้เกิดขึ้นกับบุคคล (Individualize Value) เพราะถ้าผู้ปฏิบัติไม่เห็นถึงคุณประโยชน์ในเรื่องดังกล่าว จะเป็นการยากที่บุคคลเหล่านี้จะปฏิบัติสิ่งที่ดีต่อผู้อื่นหรือสังคมส่วนรวม ดังนั้น การที่ปัจเจกบุคคลจะสามารถสร้างคุณค่าในเรื่องคุณธรรม จริยธรรม ธรรมาภิบาล ให้เกิดขึ้นจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเชื่อมั่นในตนเองและยอมรับค่านิยมอย่างมีสติ รวมทั้งต้องสามารถแสดงพฤติกรรมที่สะท้อนในเรื่องของความเชื่อและการยอมรับในเรื่องคุณธรรม จริยธรรม ธรรมาภิบาลได้

เมื่อผู้ปฏิบัติเริ่มเห็นคุณค่าในเรื่องคุณธรรม จริยธรรม ธรรมาภิบาลจากการปฏิบัติด้วยตนเอง ก็จะเริ่มมองเห็นค่านิยมของเพื่อนมนุษย์คนอื่น (Mankind Value) จากการสร้างสมดุลระหว่างความสนใจของตนเองและความสนใจของผู้อื่น ไม่

ประพฤติในสิ่งทีให้คูนกับตนเองและให้โทษกับผู้อื่นเพราะยึดถือในหลักการที่ว่ามนุษย์เรารุทุกคนควรได้รับการปฏิบัติบนพื้นฐานของความยุติธรรมในคุณค่าของมนุษย์ทีเท่าเทียมกัน

ท้ายสุด ผู้ปฏิบัติจะสามารถยกระดับการพัฒนาเรื่องคุณธรรม จริยธรรม ธรรมาภิบาล ผ่านการเข้าใจในค่านิยมของสังคมโดยรวม (Social Value) รู้จักรับผิดชอบและสร้างความสงบสุขให้กับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทีอยู่ในสังคมผ่านหลักคุณธรรมและหลักโอบอ้อมอารีเป็นมาตรฐานจริยธรรมสากล ดังนั้นการพัฒนาให้บัณฑิตนักศึกษาคูคุณธรรม จริยธรรม ธรรมาภิบาลให้ถึงระดับของการเข้าใจและเข้าถึงค่านิยมส่วนรวมโดยรวมเป็นเป้าหมายทีสำคัญเพื่อพัฒนาบัณฑิตทีเก่งคู่คุณธรรม เป็นแบบอย่างทีดีเข้าใจผู้อื่นและเข้าใจโลกในระยะยาว

2. ผลการศึกษาสภาพปัจจุบันทีเกี่ยวข้องกับแนวปฏิบัติในเรื่องคุณลักษณะธรรมาภิบาลของผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมของไทย พบว่า การพัฒนาคุณลักษณะธรรมาภิบาลของผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมต้องเริ่มทีตัวผู้ประกอบการเองต้องเป็นบุคคลทีมีจิตใจทีเป็นธรรมาภิบาล มีคุณธรรม จริยธรรม มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อผู้อื่นส่งผลให้ธรรมาภิบาลกลายเป็นส่วนหนึ่งในการบริหารจัดการธุรกิจ โดยผลจากการสังเคราะห์ในเรื่องแนวปฏิบัติทีเกี่ยวข้องกับการพัฒนาคุณลักษณะธรรมาภิบาลของผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมจากหน่วยงานของทั้งภาครัฐและภาคเอกชน อาทิ สถาบันพัฒนาวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม สถาบันวิจัยอึ้งภากรณ์ สมาคมธนาคารไทย ธนาคารแห่งประเทศไทย สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจ

ขนาดกลางและขนาดย่อม สมาคมส่งเสริมสถาบันกรรมการบริษัทไทย และมูลนิธิเพื่อสถาบันการศึกษาวิชาการจัดการแห่งประเทศไทย จะเน้นความรับผิดชอบต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในสังคมทีอยู่ในวิสัยของวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม แบ่งได้เป็น 3 กลุ่มคือ (1) พนักงานทีเป็นบุคลากรทีมีความสำคัญต่อการขับเคลื่อนธุรกิจ (2) ผู้บริโภคหรือลูกค้าและคู่ค้าทีต้องได้รับคุณประโยชน์หรือคุณภาพของสินค้าหรือบริการ คุ่มค่ากับราคา ไม่ถูกเอาเปรียบ (3) สังคมและสิ่งแวดล้อมทีอยู่รอบข้างต้องไม่ได้รับความเสียหายหรือเกิดผลกระทบในทางลบจากการดำเนินกิจการ นอกจากนี้ แนวปฏิบัติทีดีต่อทั้ง 3 กลุ่มคือ พนักงาน ผู้บริโภคหรือลูกค้าและคู่ค้า สังคมและสิ่งแวดล้อมล้วนพัฒนาอยู่บนหลักธรรมาภิบาลของระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีซึ่งนับเป็นพื้นฐานทีสำคัญในการแสดงความรับผิดชอบต่อเจ้าของกิจการพึงกระทำ 6 ประการ (สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม, 2554; สมาคมส่งเสริมสถาบันกรรมการบริษัทไทย, 2556; สถาบันพัฒนาวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม สถาบันวิจัยอึ้งภากรณ์สมาคมธนาคารไทยและธนาคารแห่งประเทศไทย, 2554; มูลนิธิเพื่อสถาบันการศึกษาวิชาการจัดการแห่งประเทศไทย, 2556, สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2542) ได้แก่

(1) หลักนิติธรรมในการปฏิบัติตามกฎหมาย กฎระเบียบ ข้อบังคับทีเป็นธรรม เป็นทียอมรับของคนทั่วไปในสังคม ไม่เลือกปฏิบัติ มีการปฏิบัติต่อพนักงานตามกฎหมายมีการจ่ายค่าจ้างและเงินเดือนขั้นต่ำทีถูกต้องตามกฎหมายแรงงาน มีการผลิตสินค้าและบริการ รวมทั้งการควบคุมระบบการผลิตและการกำหนดมาตรฐานทีเป็นไปตามกฎหมายอย่างเคร่งครัด (2) หลักความโปร่งใส

ในการสร้างความไว้วางใจซึ่งกัน เน้นให้มีการให้
และการรับข้อมูลที่เป็นจริง ทันทต่อเหตุการณ์
มีความตรงไปตรงมา มีที่มาที่ไปที่ชัดเจน มี
กระบวนการตรวจสอบความถูกต้องชัดเจนได้
มีการรับเพิ่มเงินเดือน ค่าจ้าง ผลตอบแทนให้กับ
พนักงานที่ชัดเจนและเป็นที่ยอมรับของส่วนรวม
อย่างเหมาะสม มีการระบุนส่วนประกอบที่ใช้ใน
การผลิตสินค้าอย่างชัดเจนสำหรับผู้บริโภค มี
การทำระบบบัญชีและการแสดงสถานะการเงิน
ที่ชัดเจนและตรงไปตรงมา (3) หลักการมีส่วนร่วม
ในการเปิดโอกาสให้ผู้ที่เกี่ยวข้องได้มีส่วนร่วมใน
การรับรู้และร่วมคิด ร่วมเสนอความคิดเห็นที่
เป็นประโยชน์ต่อองค์กรธุรกิจ รวมไปถึงการร่วม
ตรวจสอบและร่วมรับผิดชอบต่อผลของการ
กระทำนั้นมีการเปิดโอกาสให้พนักงานได้แสดง
ความคิดเห็นเพื่อมีส่วนร่วมในการพัฒนาองค์กร
มีช่องทางในการเปิดโอกาสให้ผู้บริโภคได้ร้องเรียน
ในเรื่องคุณภาพของสินค้าหรือบริการ มีการเปิด
โอกาสให้สังคมและสิ่งแวดล้อมรอบข้างมีส่วน
ร่วมในการรับรู้และร่วมคิด ร่วมเสนอความเห็น
ที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมและสิ่งแวดล้อมที่อยู่
ร่วมกัน (4) หลักความรับผิดชอบต่อตรวจสอบได้ ใน
การรับผิดชอบต่อสามารถตรวจสอบได้ และสร้าง
กลไกให้มีผู้รับผิดชอบ ตระหนักในหน้าที่ ความ
สำนึกในความรับผิดชอบต่อสังคม มีการใช้หน่วย
วัดเพื่อแจ้งข้อมูลและราคาของสินค้าที่ชัดเจน ส่ง
ผลให้ผู้บริโภคสามารถตรวจสอบได้ (5) หลัก
ความคุ้มค่า ในการบริหารจัดการและการใช้
ทรัพยากรที่มีจำกัดให้เกิดประโยชน์คุ้มค่า เพื่อให้
เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ส่วนรวม มีการจัดการใช้
ทรัพยากรด้านพนักงานที่คุ้มค่ากับค่าจ้าง ผล
ตอบแทน และค่าใช้จ่ายจากการพัฒนาทักษะ
และองค์ความรู้ให้กับบุคลากรขององค์กร มี
ความคุ้มค่าในมุมมองของลูกค้าและคู่ค้าที่ได้รับ

ประโยชน์ตามความคาดหวังจากการซื้อสินค้า
หรือบริการและ (6) หลักคุณธรรม ได้แก่ การ
ยึดมั่นในความถูกต้องดีงาม สำนึกในหน้าที่ของ
ตนเอง มีความซื่อสัตย์สุจริต จริงใจ ชยัน อดทน
มีระเบียบวินัย และเคารพในสิทธิของผู้อื่นมีการ
ยึดมั่นในการทำสิ่งดีให้กับพนักงานทั้งในเรื่อง
ของสถานที่ทำงานและที่พักที่ถูกสุขลักษณะและ
การช่วยเหลือคำปรึกษาพยาบาลมีความรับผิดชอบ
ต่อผู้บริโภคโดยไม่โกงหรือกำหนดราคาสินค้าเกิน
ความเหมาะสม มีการยึดมั่นในการทำสิ่งดีและ
เคารพในสิทธิและรักษาสังคมและชุมชนรอบข้าง
ให้น่าอยู่และเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมเพื่อก่อให้เกิด
ประโยชน์สูงสุดต่อส่วนรวม

อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์ระหว่างการ
แสวงหากำไรทางธุรกิจโดยเน้นที่ยอดขายหรือ
รายได้เป็นสำคัญกับความรับผิดชอบต่อผู้มีส่วน
ได้ส่วนเสียในสังคมเป็นประเด็นที่ท้าทายสำหรับ
ผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม
ในปัจจุบัน เพราะประเด็นดังกล่าวจะเกี่ยวพันกับ
ความอยู่รอดในการดำเนินธุรกิจ จริงอยู่ที่ว่าการ
แสวงหากำไรสูงสุดจากการประกอบธุรกิจย่อม
เป็นเป้าหมายสูงสุดในการได้มาซึ่งความมั่นคงใน
การบริหารจัดการธุรกิจ อย่างไรก็ตาม จะเกิด
อะไรขึ้น ถ้าบริบทที่อยู่รอบข้างของการทำธุรกิจ
ไม่ได้เพื่อมุ่งเหมือนผลกำไรที่สวยหรูของวิสาหกิจ
ขนาดกลางและขนาดย่อม อาทิ สภาพของ
สิ่งแวดล้อมที่เน่าเสียจากการระบายน้ำเสียของ
โรงงานอุตสาหกรรม อาหารผสมสิ่งปนเปื้อนที่
ส่งผลต่อความปลอดภัยของผู้บริโภค ซึ่งจะนำไป
สู่การล่มสลายของการทำธุรกิจในที่สุด (จินตนา
บุญบังการ, 2554) ดังนั้น การสร้างจุดสมดุล
ระหว่างการแสวงหากำไรทางธุรกิจและความ
รับผิดชอบต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในสังคมจึงเป็นสิ่ง

สำคัญที่ผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมควรให้ความสำคัญ

3. ผลการเปรียบเทียบการรับรู้และการตระหนักในเรื่องแนวปฏิบัติที่เกี่ยวข้องกับคุณลักษณะธรรมาภิบาลของผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมระหว่างผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมและนิสิตนักศึกษา การเปรียบเทียบในเรื่องดังกล่าวระหว่างนิสิตนักศึกษาและผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมที่เป็นต้นแบบในเรื่องการนำหลักธรรมาภิบาลมาเป็นส่วนหนึ่งในการบริหารจัดการธุรกิจจะช่วยให้เข้าใจถึงสภาพปัจจุบันของนิสิตนักศึกษาว่ามีกรรับรู้และการตระหนักในเรื่องดังกล่าวที่แตกต่างจากผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมมากน้อยเพียงไร

ผู้วิจัยเลือกผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมที่ได้รับรางวัลธรรมาภิบาลดีเด่นแห่งปีจากสถาบันพัฒนาวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม สถาบันปวช อิงภากรณ์ สมาคมธนาคารไทยและธนาคารแห่งประเทศไทย ซึ่งเป็นรางวัลที่มีเกณฑ์เชิงปฏิบัติในการสร้างธรรมาภิบาลสำหรับผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมที่เป็นรูปธรรมมากที่สุดและยาวนานที่สุดกว่า 14 ปี โดยนอกเหนือจากการกำหนดเกณฑ์ในเรื่องธรรมาภิบาลที่สัมพันธ์กับหลักธรรมาภิบาล 6 ประการของสำนักนายกรัฐมนตรีแล้ว รางวัลดังกล่าวยังผสมผสานแนวคิดเศรษฐศาสตร์แนวพุทธของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ที่ว่าคุณธรรมของการเป็นผู้ประกอบการที่ดีต้องรู้จักมองให้รอบทิศ ต้องคำนึงถึงลูกค้าที่ต้องได้รับคุณประโยชน์หรือคุณภาพของสินค้าหรือบริการคุ้มค่างับราคา ไม่

ถูกเอาเปรียบ สังคมและสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบข้างต้องไม่ได้รับความเสียหายหรือเกิดผลกระทบในทางลบจากการดำเนินกิจการและพนักงานหรือแรงงานต้องแน่ใจว่าสิ่งที่ปฏิบัติกับพนักงานไม่เป็นการเอาเปรียบเมื่อเทียบกับสิ่งที่พนักงานทำให้กับบริษัท ถ้าเจ้าของกิจการคิดดีทำดีกับคนรอบข้างครบทิศ ธุรกิจก็จะมีวันล้ม จะมีแต่ความมั่นคงสืบไป (ปริติยาธร เทวกุล, ปาฐกถา, 8 มีนาคม 2557)

โดยผลการเปรียบเทียบ การรับรู้และการตระหนักในเรื่องคุณลักษณะธรรมาภิบาลที่เกี่ยวข้องกับแนวปฏิบัติที่ดีต่อพนักงาน ผู้บริโภคหรือลูกค้าและคู่ค้า สังคมและสิ่งแวดล้อม ในระดับขั้นพื้นฐานโดยเน้นเรื่องความรับผิดชอบต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในสังคมเพียงอย่างเดียว ไม่มีประเด็นเรื่องการแสวงหากำไรทางธุรกิจมาพิจารณาร่วม อาทิ “ในฐานะเจ้าของกิจการท่านเชื่อมั่นในหลักคุณธรรมในการรับผิดชอบต่อผู้บริโภคโดยไม่ผลิตสินค้าหรือบริการที่ต่ำกว่ามาตรฐานหรือกำหนดราคาสินค้าหรือบริการเกินความเหมาะสม” พบว่า นิสิตนักศึกษามีการรับรู้และการตระหนักในระดับที่ “เห็นด้วย” แต่ยังคงอยู่ในระดับที่ต่ำกว่าของผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมที่ได้รับรางวัลธรรมาภิบาลดีเด่นแห่งปีที่ “เห็นด้วยอย่างยิ่ง” ในเรื่องดังกล่าวโดยค่าเฉลี่ยของระดับความคิดเห็นของนิสิตนักศึกษาได้คะแนนเฉลี่ยไม่ต่ำกว่า 3.50 (จากคะแนนเต็ม 5.00) ในขณะที่คะแนนเฉลี่ยของผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมมีค่าสูงกว่า 4.60 (จากคะแนนเต็ม 5.00) เป็นสองกลุ่มซึ่งอยู่ในเกณฑ์ของระดับความเห็น “เห็นด้วยอย่างยิ่ง”

อย่างไรก็ตาม เมื่อเพิ่มความซับซ้อนในเรื่อง

ของการตัดสินใจอยู่บนความสมดุลระหว่างการแสวงหาผลกำไรทางธุรกิจและความรับผิดชอบต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในสังคม อาทิ “ในฐานะเจ้าของกิจการ ท่านเชื่อว่าการใช้หลักธรรมาภิบาลที่ดีต่อพนักงานผู้บริโภคหรือลูกค้าและคู่ค้าสังคมและสิ่งแวดล้อมในการบริหารจัดการธุรกิจเป็นเรื่องของต้นทุนซึ่งเป็นค่าใช้จ่ายที่เพิ่มขึ้นขององค์กร” พบว่า คะแนนเฉลี่ยของแต่ละข้อคำถามในมุมมองของนิสิตนักศึกษาอยู่ระหว่าง 3.52-3.81 (จากคะแนนเต็ม 5) ซึ่งอยู่ในช่วงของระดับความเห็น “เห็นด้วย” กับการให้ความสำคัญในเรื่องผลกำไรทางธุรกิจมากกว่าเรื่องความรับผิดชอบต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ตรงกันข้ามกับคะแนนค่าเฉลี่ยของผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมที่ได้รับรางวัลธรรมาภิบาลดีเด่นแห่งปีซึ่งสามารถแบ่งออกได้สามกลุ่มดังนี้ (1) กลุ่มที่หนึ่งเป็นข้อคำถามที่มีค่าคะแนนเฉลี่ยอยู่ระหว่าง 1.00-1.40 ซึ่งอยู่ในเกณฑ์ของระดับความเห็น “ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง” หรือคิดเป็นร้อยละ 57 (2) กลุ่มที่สองที่ได้คะแนนเฉลี่ยอยู่ระหว่าง 1.90-2.00 ซึ่งอยู่ในเกณฑ์ของระดับความเห็น “ไม่เห็นด้วย” คิดเป็นร้อยละ 29 และ (3) กลุ่มที่สามที่ได้คะแนนเฉลี่ยอยู่ที่ 3.00 ซึ่งอยู่ในเกณฑ์ของระดับความเห็น “ปานกลาง” คิดเป็นร้อยละ 14 สะท้อนให้เห็นถึงทัศนคติของนิสิตนักศึกษาที่มีความแตกต่างจากผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมอย่างมีนัยสำคัญ

3. นำเสนอแนวทางในการพัฒนาคุณลักษณะธรรมาภิบาลของผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมให้แก่นิสิตนักศึกษาระดับปริญญาตรี การพัฒนาให้นิสิตนักศึกษาเข้าถึงคุณลักษณะธรรมาภิบาลของผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมโดยเน้นแนว

ปฏิบัติในเรื่องการสร้างสมดุลระหว่างการแสวงหาผลกำไรทางธุรกิจและความรับผิดชอบต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในสังคมได้อย่างเป็นรูปธรรมควรได้รับการถ่ายทอดจากผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมที่ได้รับรางวัลธรรมาภิบาลดีเด่นแห่งปี โดยจัดการเรียนรู้ในรูปแบบของกิจกรรมเสริมนอกเหนือจากสอดแทรกเรื่องดังกล่าวไว้ในเนื้อหาวิชาผ่านการเรียนการสอน งานวิจัย รวมทั้งกิจกรรมต่างๆ ที่อยู่ภายใต้กิจการนิสิตนักศึกษา โดยให้นิสิตนักศึกษาได้มีโอกาสเรียนรู้จากผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมในสถานประกอบการจริงของผู้ประกอบการเพื่อให้เข้าใจแนวปฏิบัติในเรื่องดังกล่าวอย่างลึกซึ้ง อาทิ การเข้าร่วมประชุมประจำเดือนระหว่างเจ้าของกิจการและพนักงานเพื่อเรียนรู้แนวปฏิบัติในการเปิดโอกาสให้พนักงานได้แสดงความคิดเห็นในการมีส่วนร่วมในการพัฒนาองค์กรว่าควรทำอย่างไร การศึกษากระบวนการในการควบคุมคุณภาพในการผลิตสินค้าตั้งแต่ต้นจนจบเพื่อให้แน่ใจว่าผู้บริโภคจะได้รับสินค้าที่มีคุณภาพที่ดีที่สุดหรือแนวทางในการบำบัดน้ำเสียในบ่อบำบัดน้ำเสียภายในโรงงานก่อนที่จะปล่อยน้ำลงสู่แม่น้ำลำคลอง เป็นต้น รวมถึงผู้ประกอบการต้องคอยชี้แนะและเพิ่มตัวแปรในเรื่องของผลกำไรทางธุรกิจเพื่อให้นิสิตนักศึกษาสามารถไตร่ตรองและตัดสินใจได้อย่างถูกต้องบนหลักสมดุล โดยผลลัพธ์ที่นิสิตนักศึกษาได้รับจากการที่ผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมต้นแบบได้ถ่ายทอดประสบการณ์ตรงจากความรู้ที่ฝังลึกอยู่ในตัวบุคคลและแนวปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมจะสามารถช่วยให้นิสิตนักศึกษาสามารถปรับเปลี่ยนทัศนคติทางความคิดได้ตามทฤษฎีการเรียนรู้เชิงจิตพิสัยผ่านกระบวนการในการพัฒนาทางสติปัญญาของเพียเจต์ (Lall & Lall อ้างถึงใน ศักดิ์ชัย

ภูเจริณู, 2553) ตามขั้นตอน ดังนี้

4.1 ผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลาง และขนาดย่อมถ่ายถอดคุณลักษณะธรรมาภิบาล ของผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาด ย่อมเพื่อให้บัณฑิตนักศึกษาทราบข้อมูลเบื้องต้น ผ่านการสาธิตหรือบรรยาย อาทิ การบรรยาย ให้บัณฑิตนักศึกษาทราบถึงแนวปฏิบัติที่ดีต่อพนักงาน ในเรื่องการว่าจ้างพนักงานและจ่ายค่าจ้าง แรงงานตามระเบียบข้อบังคับตามหลักนิติธรรม

4.2 นิสิตนักศึกษาเริ่มซึมซับคุณลักษณะ ธรรมาภิบาลของผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาด กลางและขนาดย่อม และจะเริ่มเกิดความไม่สมดุล เมื่อผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาด ย่อมเพิ่มตัวแปรในเรื่องผลกระทบต่อผู้มีส่วนได้ ส่วนเสียที่ส่งผลให้ผลกระทบต่อผู้มีส่วนได้ ส่วนเสียที่ส่งผลให้ผลกระทบต่อผู้มีส่วนได้ อาทิ การเพิ่มตัวแปรในเรื่องสภาพการณ์ปัจจุบัน ที่ขาดแคลนแรงงานจนถึงขั้นการพิจารณาว่าจ้าง แรงงานต่างด้าวที่ไม่บัตรประจำตัวมาเป็นแรงงาน ชั่วคราว ซึ่งนิสิตนักศึกษาบางท่านอาจคิดว่า เรื่องดังกล่าวไม่ได้เป็นเรื่องที่เสียหายอะไรเพราะ ถ้าต้องเลือกระหว่างการมีจำนวนพนักงานที่มี แรงงานที่เพียงพอในการประคับประคองให้ ธุรกิจสามารถอยู่รอดได้กับข้อปฏิบัติทางกฎหมาย ประเด็นแรกน่าจะมีความสำคัญมากกว่า นิสิต นักศึกษาเริ่มเกิดความไม่สมดุลระหว่างทัศนคติ เก่าและทัศนคติใหม่เมื่อถูกท้าทายจากตัวแปรที่ เพิ่มขึ้น ซึ่งผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลาง และขนาดย่อมต้องคอยแนะนำชี้แนะให้คำปรึกษา และเปิดโอกาสในการวิพากษ์เพื่อให้บัณฑิตศึกษา ได้แลกเปลี่ยนทัศนคติที่แตกต่าง

4.3 นิสิตนักศึกษาจะเริ่มปรับรับและจัด ระบบทัศนคติใหม่ที่อยู่บนความสมดุลระหว่าง การแสวงหาผลกำไรทางธุรกิจและความรับผิดชอบ

ต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในสังคม โดยนิสิต ศึกษาจะถูกท้าทายด้วยการเพิ่มตัวแปรที่หลากหลายและซับซ้อนจากผู้ประกอบการวิสาหกิจ ขนาดกลางและขนาดย่อม อาทิ การเพิ่มตัวแปร ในการพิจารณานอกเหนือจากการขาดแคลน แรงงาน แต่การแข่งขันอย่างรุนแรงทางธุรกิจที่ ส่งผลให้ผู้ประกอบการต้องหากกลยุทธ์ในการลด ต้นทุนซึ่งการว่างจ้างแรงงานต่างด้าวที่ไม่มีบัตร ซึ่งถูกกว่าการว่าจ้างแรงงานตามกฎหมายร้อยละ 30 เป็นการคิดบนทางสองแพร่งที่นิสิตนักศึกษา ในบทบาทของเจ้าของกิจการต้องตัดสินใจ เพื่อให้แน่ใจว่านิสิตนักศึกษาจะสามารถปรับรับและ จัดระบบกับความขัดแย้งระหว่างทัศนคติเก่า และทัศนคติใหม่ และนำไปสู่ความสมดุลเชิง ทัศนคติของนิสิตนักศึกษาในเรื่องการแสวงหาผล กำไรทางธุรกิจและธรรมาภิบาลของวิสาหกิจ ขนาดกลางและขนาดย่อมที่คงทนถาวร

อภิปรายผลการวิจัย

นิสิตศึกษาระดับปริญญาตรีในชั้นปีที่ 3 และปีที่ 4 มีการรับรู้และการตระหนักในเรื่อง คุณลักษณะธรรมาภิบาลของผู้ประกอบการ วิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมในระดับที่ “เห็นด้วย” กับแนวปฏิบัติที่ดีต่อผู้มีส่วนได้ส่วน เสียในสังคม ได้แก่ พนักงาน ผู้บริโภคหรือลูกค้า และคู่ค้า สังคมและสิ่งแวดล้อม (สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม, 2554; สมาคมส่งเสริมสถาบันกรรมการบริษัทไทย, 2556; สถาบันพัฒนาวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม สถาบันปวช. อิงภากรณ์ สมาคมธนาคารไทยและ ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2554; มูลนิธิเพื่อ สถาบันการศึกษาวิชาการจัดการแห่งประเทศไทย, 2556) ซึ่งสัมพันธ์กับหลักธรรมาภิบาล 6 ประการ

คือหลักนิติธรรม หลักความโปร่งใส หลักการมีส่วนร่วม หลักความรับผิดชอบต่อตรวจสอบได้ หลักความคุ้มค่า และหลักคุณธรรม (สำนักเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, 2542) ซึ่งสะท้อนให้เห็นถึงการมีคุณธรรม จริยธรรม ธรรมาภิบาลในจิตใจของนิสิตนักศึกษาซึ่งน่าจะได้รับการปลูกฝังค่านิยมที่ดึงมาจากครอบครัว สังคม และการศึกษา สอดคล้องกับกรอบมาตรฐานคุณวุฒิการศึกษาของสำนักงานคณะกรรมการอุดมศึกษาแห่งชาติที่เน้นย้ำถึงความคาดหวังให้บัณฑิตมีคุณธรรมและจริยธรรมเป็นลำดับแรก คาดหวังคุณลักษณะของบัณฑิตไทยที่พึงประสงค์โดยมุ่งหวังให้บัณฑิตไทยมีการพัฒนานิสัยในการประพฤติปฏิบัติคุณธรรมจริยธรรมและมีความรับผิดชอบต่อส่วนรวมและส่วนตน โดยมีความสามารถในการปรับวิถีชีวิตเรื่องความขัดแย้งทางค่านิยมการพัฒนา นิสัยและการปฏิบัติตนตามศีลธรรมทั้งในเรื่องสังคมและส่วนตัว (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2546) อีกทั้งการพัฒนาคุณลักษณะธรรมาภิบาลของผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมควรเริ่มที่เจ้าของกิจการให้เห็นความสำคัญของการรู้จักรับผิดชอบต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในสังคม ซึ่งสอดคล้องกับหลักการของอุดมศึกษาในการพัฒนานิสิตนักศึกษาให้มีคุณธรรม จริยธรรม ธรรมาภิบาล โดยเริ่มจาก (1) การสร้างค่านิยมในเรื่องดังกล่าวให้เกิดขึ้นกับบุคคลได้เห็นประโยชน์ ยอมรับค่านิยม และสามารถแสดงพฤติกรรมที่สะท้อนในเรื่องของความเชื่อและการยอมรับในเรื่องคุณธรรมจริยธรรมจากนั้น (2) การยกระดับในการเห็นคุณค่าของเพื่อนมนุษย์คนอื่นจากการสร้างสมดุลระหว่างความสนใจของตนเองและความสนใจของผู้อื่นไม่ประพฤติในสิ่งที่ให้คู่กับตนเองและให้โทษกับผู้อื่นเพราะยึดถือในหลักการที่ว่ามนุษย์เราทุก

คนควรได้รับการปฏิบัติบนพื้นฐานของความยุติธรรมในคุณค่าของมนุษย์ที่เท่าเทียมกันและทำที่สุด (3) การพัฒนาเรื่องคุณธรรม จริยธรรมผ่านการเข้าใจในค่านิยมของสังคมโดยรวมรู้จักรับผิดชอบต่อและสร้างความสงบสุขให้กับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่อยู่ในสังคมผ่านหลักคุณธรรมและหลักโอบอ้อมอารีเป็นมาตรฐานจริยธรรมสากล (Chickering & Reisser, 1993; Kohlberg, 1969; Gilligan, 1982) โดยจะเห็นได้ว่า การพัฒนานิสิตนักศึกษาให้เข้าถึงคุณธรรม จริยธรรม ธรรมาภิบาลในระดับสูงสุดคือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่อยู่ในสังคมซึ่งก็คือหลักการเดียวกันกับการที่ผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมต้องรับผิดชอบต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในสังคมนั้นเอง

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาจากบริบทของการรับรู้และการตระหนักในเรื่องแนวปฏิบัติระหว่างทางสองแพร่งคือการแสวงหาผลกำไรทางธุรกิจและความรับผิดชอบต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในสังคม พบว่า นิสิตนักศึกษา “เห็นด้วย” กับการให้ความสำคัญในเรื่องผลกำไรทางธุรกิจมากกว่าความรับผิดชอบต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในสังคม ในขณะที่ผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมที่ได้รับรางวัลธรรมาภิบาลดีเด่นแห่งปี “ไม่เห็นด้วย” และ “ไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง” (ร้อยละ 86 ของข้อคำถามทั้งหมด) กับการให้ความสำคัญในเรื่องผลกำไรทางธุรกิจมากกว่าความรับผิดชอบต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในสังคม สะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการในการคิดของนิสิตนักศึกษาที่แตกต่างจากผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมอย่างมีนัยสำคัญและยังไม่สามารถเลือกบนทางสองแพร่งได้ ยังคงให้ความสำคัญกับผลกำไรเป็นสำคัญ มิได้นำเรื่องของธรรมาภิบาลมาเป็นส่วนหนึ่งในการพิจารณาในการบริหารจัดการธุรกิจ ซึ่งประเด็นดังกล่าว

เป็นเรื่องที่ผู้ประกอบการธุรกิจที่มักจะคำนึงถึงความอยู่รอดของธุรกิจจากการแสวงหากำไร (จินตนา บุญงการ, 2554) และอาจจะมองว่าเรื่องธรรมาภิบาลเป็นเรื่องที่ไกลตัว (สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม, 2554) ส่งผลให้เกิดการละเลยในเรื่องของธรรมาภิบาล จนเกิดการฟ้องร้องจากผู้บริโภคมากขึ้นในปัจจุบัน (สำนักงานคณะกรรมการคุ้มครองผู้บริโภค, 2555) ดังนั้น ประเด็นดังกล่าวจึงเป็นช่องว่างที่สำคัญที่ผู้วิจัยเสนอแนวทางในการพัฒนานิสิตนักศึกษาในเรื่องคุณลักษณะธรรมาภิบาลของวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมผ่านการถ่ายทอดประสบการณ์โดยตรงจากผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมที่ได้รับรางวัลธรรมาภิบาลดีเด่นแห่งปีที่มีประสบการณ์จริงที่ฝังลึกอยู่ในตัวบุคคลและแนวปฏิบัติที่เป็นรูปธรรม ในรูปแบบของกิจกรรมเสริมนอกเหนือหลักสูตรการเรียนรู้อ ในสถานประกอบการจริงของผู้ประกอบการ ซึ่งจะช่วยให้ นิสิตนักศึกษาในบทบาทของเจ้าของกิจการสามารถปรับเปลี่ยนทัศนคติทางความคิดที่สัมพันธ์กับทฤษฎีการเรียนรู้เชิงจิตพิสัยผ่านกระบวนการในการพัฒนาทางสติปัญญาของเพียเจต์ (Lall & Lall อ้างถึงใน ศักดิ์ชัย ภูเจริญ, 2553) โดยเริ่มจากการซึมซับทัศนคติใหม่ และเริ่มปรับรับระหว่างทัศนคติเดิมและทัศนคติใหม่ จนนำไปสู่การสร้างสมดุลเชิงทัศนคติใหม่ของ นิสิตนักศึกษาระหว่างการแสวงหาผลกำไรทางธุรกิจและความรับผิดชอบต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในสังคมอย่างคงทนถาวรเพื่อให้ นิสิตนักศึกษาเติบโตขึ้นไปเป็นผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมที่สมบูรณ์แบบเป็นทั้งคนดี และคนเก่งในอนาคต

ข้อเสนอแนะ

การอุดมศึกษาจึงควรพัฒนาหลักสูตรการเรียนการสอนโดยให้ภาคเอกชนได้มีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้ อาทิ ผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมที่ได้รับรางวัลธรรมาภิบาลดีเด่นแห่งปีในฐานะผู้ประกอบการต้นแบบ ได้ร่วมถ่ายทอดคุณลักษณะธรรมาภิบาลของผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม เพื่อให้ครบองค์ประกอบที่สำคัญในการจัดการเรียนรู้ 3 ประการคือ (1) ผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมต้นแบบต้องมีความพร้อมที่จะถ่ายทอดประสบการณ์ให้กับ นิสิตนักศึกษา มีเวลาให้อย่างเพียงพอ (2) การออกแบบกิจกรรมเสริมการเรียนรู้อ ต้องสอดคล้องกับความต้องการของ นิสิตนักศึกษา จำนวนของผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมต้นแบบและ นิสิตนักศึกษาต้องมีความพอดีเพราะถ้า นิสิตนักศึกษา มากจนเกินไปจะทำให้การจัดการเรียนรู้ไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร รวมถึงระยะเวลาที่ใช้ในการจัดการเรียนรู้ต้องเหมาะสม ไม่นานจนน่าเบื่อ และ (3) การสร้างสัมพันธ์ภาพอย่างตื่นตัวระหว่างผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมต้นแบบและ นิสิตนักศึกษา

อีกทั้ง ผู้ประกอบการวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อมต้นแบบมีประสบการณ์จริงที่ฝังลึกอยู่ในตัวบุคคลและมีแนวปฏิบัติในเรื่องคุณลักษณะธรรมาภิบาลของวิสาหกิจขนาดกลางที่เป็นรูปธรรม แต่อาจจะขาดทักษะในเรื่องการจัดการเรียนรู้ ดังนั้น ผู้จัดการเรียนรู้ในสถาบันอุดมศึกษาต้องรับผิดชอบต่อเรื่อง การเป็นผู้อำนวยความสะดวก (Facilitator) โดยการกำหนดวัตถุประสงค์ การคัดเลือกเนื้อหาสาระ การจัดประสบการณ์การเรียนรู้และเตรียมสื่อการสอน รวมถึงการประเมินผล เพื่อช่วยให้เกิดประสิทธิผล สูงสุดในการจัดการเรียนรู้

รายการอ้างอิง

ภาษาไทย

- จินตนา บุญบงการ. (2554). *จริยธรรมทางธุรกิจ Business Ethics*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่ง
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ดิงภาคธุรกิจร่วมต้านโกง. (2556, 27 กรกฎาคม). *โพสต์ทูเดย์*, A 11.
- ปรีดียาธร เทวกุล. (2557, 8 มีนาคม). *ประธานกรรมการสถาบันปวช้อิงฟ้าภรณ์. ปาฐกถา “พิธีมอบรางวัล
ธรรมาภิบาลดีเด่นแก่สถานประกอบการขนาดย่อมแห่งปี 2557” โดย สถาบันปวช้อิงฟ้าภรณ์
ธนาคารแห่งประเทศไทย สถาบันพัฒนาวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม สมาคมธนาคารไทย.*
- มูลนิธิเพื่อสถาบันการศึกษาวิชาการจัดการแห่งประเทศไทย. (2556). *จริยธรรมนักธุรกิจ*. กรุงเทพมหานคร:
มูลนิธิเพื่อสถาบันการศึกษาวิชาการจัดการแห่งประเทศไทย.
- วราภรณ์ เตชะสุวรรณา. (2554). *การพัฒนายุทธศาสตร์การพัฒนาคุณธรรมสำหรับนักเรียนนายร้อยตำรวจ.
(วิทยานิพนธ์ปริญญาคุชฎบัณฑิต) ภาควิชานโยบาย การจัดการและความเป็นผู้นำทางการศึกษา
คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.*
- วัลลภา เทพหัสดิน ณ อยุธยา. (2538). *การพัฒนานิสิตนักศึกษา*. กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.
- ศักดิ์ชัย ภูเจริญ. (2553). *เครือข่ายครูอินเตอร์เน็ตคอม*. สืบค้นจาก [http://www.kruinter.com/
show.php?id_quiz=3134&p=1](http://www.kruinter.com/show.php?id_quiz=3134&p=1)
- สถาบันพัฒนาวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม สถาบันปวช้อิงฟ้าภรณ์ สมาคมธนาคารไทยและ
ธนาคารแห่งประเทศไทย. (2554). *สูจิบัตรรางวัลธรรมาภิบาลดีเด่นสำหรับวิสาหกิจ ขนาดกลาง
และขนาดย่อมปี 2554*. กรุงเทพมหานคร: สถาบันพัฒนาวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม.
- สมาคมส่งเสริมสถาบันกรรมการบริษัทไทย. (2556). *แนวทางการกำกับดูแลกิจการที่ดีของเอสเอ็มอี.*
กรุงเทพมหานคร: สมาคมส่งเสริมสถาบันกรรมการบริษัทไทย.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2546). *พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แก้ไข
เพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545*. กรุงเทพมหานคร: สำนักนายกรัฐมนตรี.
- สำนักงานคณะกรรมการคุ้มครองผู้บริโภค. (2555). *สถิติข้อมูลเรื่องร้องเรียนจากผู้บริโภคปีงบประมาณ
พ.ศ. 2551-2555*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการคุ้มครองผู้บริโภคสำนักนายกร
รัฐมนตรี.
- สำนักงานรัฐมนตรี. (2556). *ข่าวสำนักงานรัฐมนตรี 212/2556 8 นโยบายการศึกษา “จาตุรงค์ ฉายแสง”.*
กรุงเทพมหานคร: สำนักงานรัฐมนตรี.
- สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม. (2554). *แผนการส่งเสริมวิสาหกิจขนาดกลางและ
ขนาดย่อม ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2555-2559)*. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานส่งเสริมวิสาหกิจขนาด
กลางและขนาดย่อม.

ลำนักรเลขาธิการคณะรัฐมนตริ. (2542). *ระเบียบลำนักรนายกรัฐมนตริว่าดัวยการสร้งระบบบริหาร
กิการบ้านเมืองและสังคมที่ตี พ.ศ. 2542*. ลีบคันจาก www.socgg.soc.go.th/History2.html

ภาษาอังฤษ

Chickering, A. W., & Reisser, L. (1993). *Education and identity*. (2nd ed.). San Francisco, CA: Jossey-Bass.

Collins, A. (2006). *The Cambridge handbook of the learning sciences*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

Gilligan, C. (1982). *In a different voice*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Kohlberg, L. (1969). *Stage and sequence: The cognitive-development approach to socialization theory and research*. New York, NY: Rand McNally.

ผู้แต่ง

นายวารัษั ดันตืวรวงคื นิลิตระดับคุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาบริหารการศึกษากาควิชานโยบาย การจัดการและความเป็นผู้นำทางการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย 10330 อีเมล: varatad@hotmail.com

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พันธ์ศักดิ์ พลสารัมย์ อาจารย์ประจำสาขาวิชาอุดมศึกษา กาควิชานโยบาย การจัดการและความเป็นผู้นำทางการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร 10330 อีเมล: pansak@gmail.com

อาจารย์ ดร.ศรเนตร อารีโสภณพิเชฐ อาจารย์ประจำสาขาวิชาอุดมศึกษา กาควิชานโยบาย การจัดการและความเป็นผู้นำทางการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กรุงเทพมหานคร 10330 อีเมล: msornnet@gmail.com